

Angelusz Róbert – Fábián Zoltán – Tardos Róbert:
Digitális egyenlőtlenségek és az info-
kommunikációs eszközhasználat válfajai

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Angelusz Róbert – Fábián Zoltán – Tardos Róbert (2004) „Digi-
tális egyenlőtlenségek és az info-kommunikációs eszközhaszná-
lat válfajai”: in: *Társadalmi riport 2004*, Kolosi Tamás, Tóth
István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI,
Pp. 309–331.

Digitális egyenlőtlenségek és az info-kommunikációs eszközhasználat válfajai

Angelusz Róbert – Fábrián Zoltán – Tardos Róbert

1. Az info-kommunikációs technológiák terjedése és az információs társadalom

Tágabb történeti perspektívából az emberi kommunikáció fejlődését négy alapvető változás befolyásolta: (1) a beszéd kifejlődése, (2) az írásbeliség megjelenése, (3) a nyomtatás feltalálása – a „Guttenberg galaxis” kezdete – és (4) a napjainkban is zajló info-kommunikációs technológiai (IKT) forradalom (Schlamberger 2003). Az elmúlt évtizedekben Magyarországon a politikai rendszerváltás és a gazdasági, társadalmi átalakulás időben egybeesett az IKT forradalom kiteljesedésével. Az info-kommunikációs technológiák térhódításának kezdeti szakaszában megjelentek az azonnali, nagy távolságokat áthidaló információ-továbbítási technológiák (telefon, rádió, televízió). Az utóbbi időszakban pedig a számítógépek alapjául szolgáló digitális technológia térhódításának vagyunk tanúi világszerte.

Ennek nyomán a távközlési infrastruktúra gyors fejlődésnek indult – gondoljunk a mobiltelefon és az internet elterjedésére –, az ipari termelést pedig egyre inkább az automatizált, számítógépekkel vezérelt folyamatok hatják át. Az info-kommunikációs technológiák révén új szolgáltatások és üzleti lehetőségek jelentek meg, melyek a nemzeti piacok keretein túl terjeszkedve, „globalizálódott” világgazdasági rendszerbe illeszkednek.

A technológiai fejlődés társadalmi hatásai nyomán már az 1970-es évektől kezdve az ipari társadalom meghaladásáról értekeztek a társadalomkutatók (Bell 1973). A posztindusztriális társadalmat napjainkban általánosan az „információs társadalom” kategóriájával határozzák meg, melynek gazdasági alapjául a tudásalapú gazdaság értéknövelt szolgáltatásai szolgálnak globalizálódó világgazdasági keretek között.

2. A társadalmi egyenlőtlenségek hagyományos megközelítései és az információs társadalom

A társadalmi rétegződés kutatói a közgazdaságtudomány tőke fogalmát kölcsönözve a gazdasági pénztőke mellett több olyan tőke jószágot is megkü-

lönbözöttnak, melyek társadalmi hasznot, előnyt („profitot”) jelentenek az egyén számára, végső soron meghatározzák az egyén társadalmi helyzetét. A francia szociológus, P. Bourdieu nyomán háromféle tőketípust különböztetnek meg: (1) a pénztőkét, (2) a kulturális tőkét és (3) a társadalmi tőkét.¹ A társadalmi (kapcsolati) tőke fogalma alatt az egyén interperszonális kapcsolati hálózatát értik, a kulturális tőke pedig az egyén műveltségét jelöli. A különféle tőketípusok egymást erősítik, illetve egymás között konvertálhatók (a kapcsolati tőke például pénztőkévé válható). További jellemzője e tőketípusoknak, hogy a családon belül különféle úton-módon örökíthetők.

Az információs társadalom kontextusában az alábbi összefüggésekre kell felhívni a figyelmet a fent említett három tőketípussal kapcsolatban. Mint jeleztük az információs korban a gazdasági tőke az ipari termelésből fokozatosan a szolgáltatási szektorba koncentrálódik, a bruttó nemzeti termék egyre nagyobb hányada a „harmadik” szektorban képződik, és a munkaerő egyre nagyobb hányada talál itt munkahelyet.

Az információs társadalom egyenlőtlenségi rendszerében felértékelődik a humán (kulturális) tőke szerepe (iskolai oktatás, képzés, nyelvtudás stb.) ezen belül pedig, a kulturális tőkében egyre fontosabbá válik, a digitális írástudás, az IKT-eszközök használatához szükséges ismeret, tudásanyag.

Az info-kommunikációs eszközök használata nagymértékben hozzájárul a személyközi kapcsolati hálózatok kiépítéséhez és fenntartásához. A marketing és a politikai kommunikációval foglalkozók ezt már régen felismerve használják az új média lehetőségeit (internetes fórumok, a mobiltelefonon küldött rövid szöveges üzenetek, az elektronikus kampánylevelek stb.). Az IKT-eszközök kommunikációs hálózatokban működnek, és e hálózati szerveződések struktúrája ma már döntő módon meghatározza a gazdaság és társadalom szerkezetét is – állítják az információs társadalom teoretikusai. Közülük például Castells (2000) a hálózati társadalom kifejezést javasolja az információs társadalom helyett.

3. Digitális szakadéktól a digitális egyenlőtlenségekig

A digitális szakadék (*digital gap*), a digitális megosztottság (*digital divide*) és a digitális egyenlőtlenségek viszonylag új keletű fogalmak. Mindegyik terminust használják földrajzi értelemben („globális megosztottság”), másfelől pedig az egyes társadalmakon belül, a különböző társadalmi csoportok között-

¹ A fenti tőketipológia első szisztematikus kifejtését lásd Bourdieu (1983).

ti IKT-eszközhasználati és -hozzáférési egyenlőtlenségekkel kapcsolatban („társadalmi megosztottság”).

Kezdetben szinte kizárólag az info-kommunikációs eszközökhöz való hozzáférés dimenziójában dichotóm kategóriaként kezelték a digitális szakadék fogalmát. Újabban egyre inkább a használat dimenziójában értelmezik, és a használatnak is különféle típusait különböztetik meg. (Dányi 2003) A kategóriális különbségtételezés (hozzáférők versus hozzáféréssel nem rendelkezők) helyett pedig folytonos változóként a használat különféle szintjeit próbálják megkülönböztetni az info-kommunikációs eszközhasználati formák és az eszközhasználat intenzitása alapján. A „szakadék” (*gap*) kifejezést egyre inkább a pontosabb – bár a társadalomtudományi szakzsargonban közhelyszerű – „egyenlőtlenség” terminusa váltja fel.

Természetesen a digitális szakadék fogalmának jelentésváltozása mögött az info-kommunikációs technológiák diffúziója húzódik meg. Alacsony penetrációs szint mellett nagyobb társadalmi különbségek mutatkoznak a hozzáférés dimenziója mentén, mint magasabb elterjedtség esetén. Nem véletlen tehát, hogy az internethasználatban élenjáró USA-ban a társadalomkutatók figyelme a digitális egyenlőtlenségek terén egyre inkább a használatban megmutatkozó minőségi és mennyiségi különbségek felé fordult (DiMaggio–Hargitai 2001; Robinson–DiMaggio–Hargitai 2003).

4. A kutatásról

A jelen tanulmány célja a Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány (DKMKA) 2003. októberi választásszociológiai adatfelvétele alapján bemutatni a magyarországi információs társadalom néhány jellegzetességét a digitális egyenlőtlenségek, mindenekelőtt az internet használatában mutatkozó funkcionális különbségek szempontjából.²

Ennek a kutatásnak az egyik sajátossága, hogy az adatfelvételt a TÁRKI, a Szonda Ipsos és a Medián közösen bonyolította le a DKMKA megbízásából, egy összességében 3000 fős országos mintán, amely a felnőtt magyar la-

² A DKMKA vizsgálat homlokterében a magyarországi politikai tagoltság, a társadalmi-és kulturális rétegződés, valamint az info-kommunikációs technológiák terjedése nyomán kialakuló digitális szakadékok, törésvonalak kapcsolatai, kölcsönhatásai állnak. A kutatás tématanácsának vezetője Angelusz Róbert egyetemi tanár (ELTE). A tématanács tagjai: Fábán Zoltán (TÁRKI), Gazzó Tibor (Századvég Politikai Elemzések Központja), Karácsony Gergely (Medián), Sándor Péter (DKMKA–BKÁE), Tardos Róbert (ELTE), Tóka Gábor (CEU), Závecz Tibor (Szonda Ipsos).

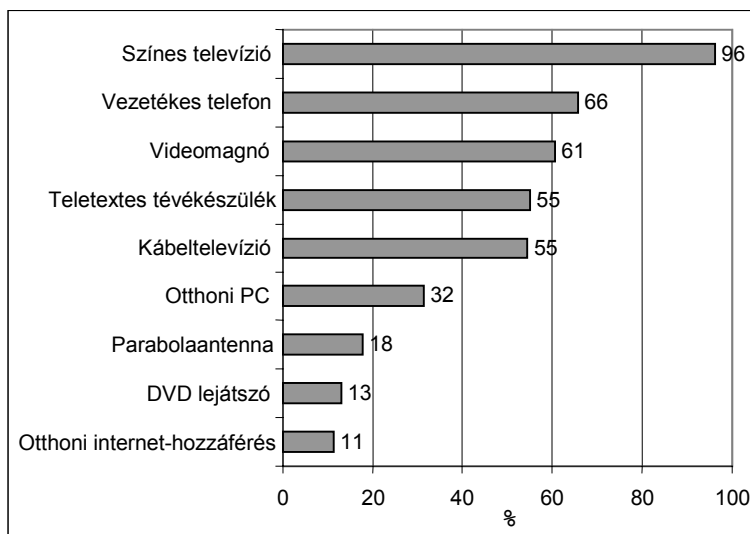
kosságot reprezentálja. A kutatást az Oktatási Minisztérium, valamint az Informatikai és Hírközlési Minisztérium támogatta.

A tanulmányunkban kitérünk az egyes internet alkalmazási típusok összefüggéseire a médiafogyasztással és a személyközi kapcsolathálózat egyes jellemzőivel.

5. Az IKT-eszközökhöz való otthoni hozzáférés

A 18 éves és idősebb magyarországi lakosok 96%-a él színes televízióval felszerelt háztartásban. Viszonylag magas, 50% feletti otthoni penetrációs mutatókat találtunk a vezetékes telefon (66%), a videomagnó (61%), a teletextes televízió készülék (55%) és a kábeltelevízió (55%) esetében is. (1. ábra) Parabolaantennával felszerelt otthonokban a népesség 18%-a él, míg a DVD-lejátszó elterjedtsége 13%-os.

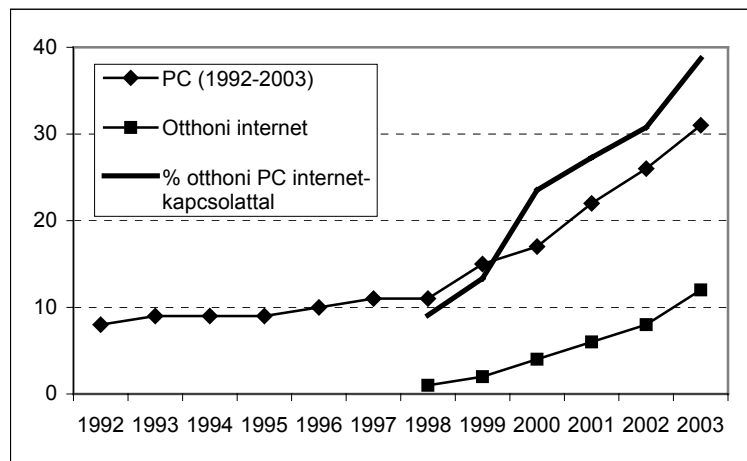
1. ábra. Otthoni hozzáférés az info-kommunikációs eszközökhöz, 2003. október – a személyek százalékában

2003-ban a vizsgált népesség közel harmadának (31,5%) van otthonában számítógép. Az otthoni számítógépek terjedése 1992–1998 között lassú volt,

a folyamat a TÁRKI háztartásvizsgálatai szerint 1999 óta gyorsult fel. (2. ábra)

2. ábra. Az otthoni számítógép és az internethasználat terjedése a magyar háztartásokban, 1992–2003 (%)

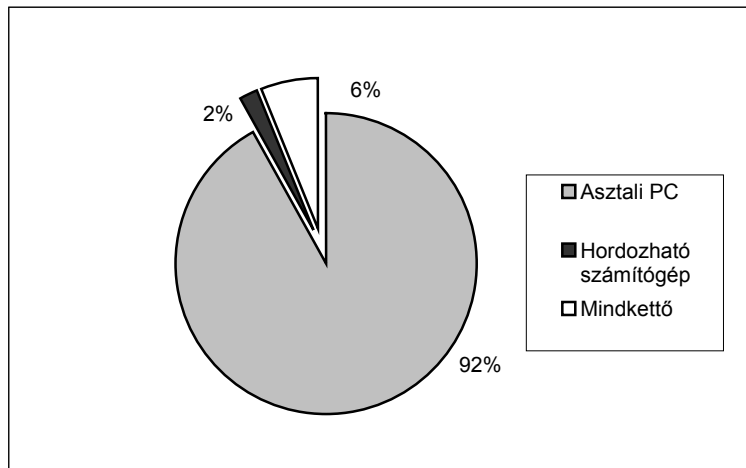
Forrás: 1992–1997_ Magyar Háztartás Panel; 1998–2000: TÁRKI Háztartás Monitor; 2001–2003: World Internet Project.

Megjegyzés: Az adatok az összes háztartás százalékában vannak megadva.

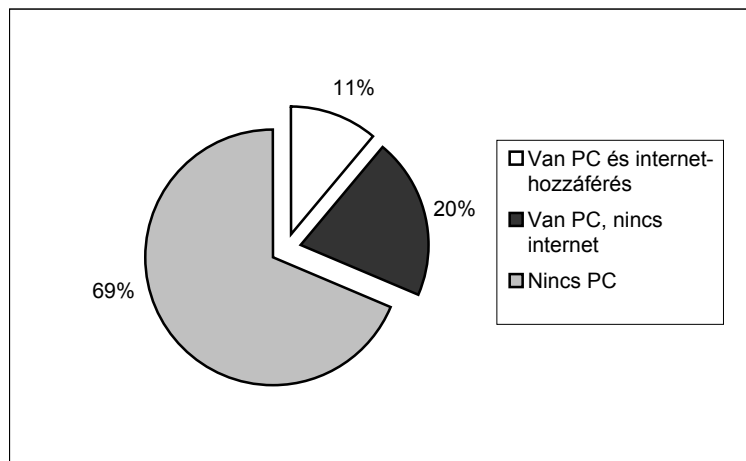
A számítógép döntő többségében asztali számítógépet jelent. A személyek 29%-ának otthonában csak asztali PC van. Mindössze 1% azok aránya, akiknek csak hordozható számítógépük (notebook, laptop) van, és a személyek 2%-ának van otthon mindkét fajta számítógépe. (3. ábra)

A vizsgált népesség 11%-a fér hozzá otthonában az internethez. Minden ötödik (20%) felnőtt lakos olyan háztartásban él tehát, ahol van személyi számítógép, de nincs internet-hozzáférés (4. ábra). Szélessávú (kábel, ADSL) internet-hozzáféréssel a kérdezettek 3%-a rendelkezik. Az ISDN csatlakozás aránya 2%, az analóg modemé 6%. Az otthoni internet-hozzáféréssel rendelkező személyek belső megoszlása szerint a szélessávú kapcsolatok aránya 27% volt a vizsgálat idején (5. ábra).

3. ábra. Az otthoni számítógép fajtája az internet-hozzáféréssel rendelkező személyek százalékában, 2003

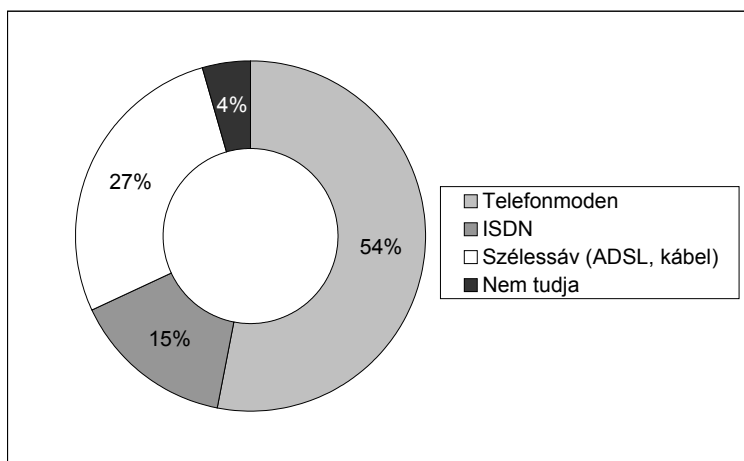

4. ábra. A személyek megoszlása otthoni számítógéppel való rendelkezés és internet-hozzáférés szempontjából, 2003 (%)

Megjegyzés: Az esetszám, N=3007.

5. ábra. Az otthoni internet-hozzáférés típusa a hozzáféréssel rendelkező személyek százalékában, 2003

6. Otthoni internethasználat és a digitális egyenlőtlenségek

A digitális egyenlőtlenségek mértékét a rendszeres otthoni internethasználat példáján mutatjuk be. A személyek 11%-a szokott otthonában internetezni. A legalább heti rendszerességgel otthonról internetezők aránya 8%.

A teljes vizsgált népességben belül az egyes társadalmi csoportok vonatkozásában jelentős digitális egyenlőtlenségek mutathatók ki. Az 1. táblázat nemcsak a százalékos penetrációs mutatót közli nem, iskolai végzettség, életkor, településtípus és etnikai státusz szerint, hanem a SIBIS Digital Divide Index mintájára egy digitális szakadék mutatót is (Hüsing–Selhofer 2002). Ez az indikátor az egyes társadalmi csoportokon belül megfigyelt penetrációs értéket a teljes minta átlagához viszonyítja százalékos formában. A legjelentősebb szakadék a rendszeres otthoni internetezést tekintve a romák, az alacsony iskolai végzettségűek és az idősek (60 év felettiek) körében mutatkozik. A kérdezőbiztosok által „biztosan” romaként kategorizált megkérdezettek körében nincs rendszeres otthoni internethasználó, így a digitális szakadék mutató értéke 0. A legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezők körében az indikátor 6, az idősek esetében pedig 11%-ot mutat. A községekben élők penetrációs mutatója az országos átlag 40%-a, a nőké pedig 75%.

1. táblázat. A rendszeresen otthon internetet használók százalékos aránya az egyes társadalmi-demográfiai csoportokon belül, és a digitális szakadék indikátora, 2003

	Nem használó (%)	Rendszeresen használja az internetet otthon (%)	Összesen (%)	Digitális szakadék mutató*
<i>Átlag</i>	92	8	100	100
Nem				
Férfi	89	11	100	132
Nő	94	6	100	75
Iskolai végzettség				
Legfeljebb alapfokú	99	1	100	6
Szakmunkásképző	97	3	100	35
Középfokú	88	12	100	148
Felsőfokú	73	27	100	330
Életkor				
18–29 éves	86	14	100	169
30–44 éves	87	13	100	163
45–59 éves	92	8	100	104
60 éves és idősebb	99	1	100	11
Településtípus				
Budapest	83	17	100	209
Megyeszékhely	89	11	100	136
Város	94	6	100	75
Község	97	3	100	40
Etnikum**				
Roma	100	–	100	0
Bizonytalan	96	4	100	47
Nem-roma	91	9	100	106

Megjegyzések: * A rendszeres otthon internetet használók aránya a teljes mintában megfigyelt használati arányhoz viszonyítva. A 0 érték a maximális lemaradást, a 100 teljes mintával való megegyezést, a 100 fölötti érték az előnyös helyzetet jelenti.

** A kérdőbiztos megítélése szerint.

A legelőnyösebb helyzetben lévő csoportoknak a felsőfokú végzettségűek bizonyultak, akiknek 27%-a használ rendszeresen internetet az otthonában.

7. Az info-kommunikációs eszközhasználat válfajai

7.1. Felhasználási irányok és globális funkciók

Az internethasználók körének fokozatos bővülése lehetőséget nyújt arra, hogy az elterjedés ütemére, a felhasználók körére és ennek rétegspecifikumaira irányuló alapvetően mennyiségi megközelítés mellett a használat jellegére, módjára, a felhasználás válfajaira irányuló kvalitatívabb elemzések is teret nyerjenek. Erre azonban az eszközben rejlő lehetőségek bővülő kiaknázása maga is ösztönöz. A főként információk továbbítására, terjesztésére irányuló kezdeti alkalmazási irányok mellett egyre komolyabb szerepet kapott – a társadalmi kommunikáció klasszikus funkcióinak sorában – maguk az új információk és a velük kapcsolatos véleménycsere generálása, ezekre épülő virtuális hálózatok létrehozása. Részben ezekkel kapcsolatban, részben önállóan a személyes kommunikáció, kapcsolatteremtés, különböző szabadidős változatai is teret nyertek. A technikai lehetőségek bővülése, a szélesávú átvitel felé történő elmozdulás ugyanakkor nemcsak a társas és egyéni játékelemek széles skáláját emelte be, hanem a szórakoztató elektronika hagyományos formáit is internet-közelbe hozta a zenehallgatástól és -letöltéstől, a rádió, tévéműsorok széles skáláig. Bár ezek többsége spontán nem-piaci kezdeményezésként indult, az utóbbi időben a kereskedelmi kommunikáció különböző csatornáit is egyre inkább felismerték a folyamatban rejlő (pl. reklám stb.) lehetőségeket, mindez újabb impulzusokkal generált – az eddigiekre ráépülő, de jellegében némiképp konvergáló – további mozgásokat. Jelentős lépcsőfok e tekintetben az interneten keresztül történő közvetlen kereskedelmi felhasználások (vásárlás, rendelés – nemzetközileg elterjedt néven *e-commerce*) megjelenése, de a közcélú felhasználások is fontos elemekkel bővültek az oktatás, képzés (*e-learning*), illetve a közigazgatás civil közéletése (*e-government*) jegyében.

Ahogy maguk a lehetőségek bővülése is egy technikai-társadalmi tanulási folyamat jegyében zajlik, amelyet az „információs társadalom”, „tudástársadalom”, „network-társadalom” teoretikusai némiképp eltérő hangsúlyokkal, de egészében hasonló jelleggel emeltek ki a napjainkban zajló átalakulások közül, hasonló tanulási folyamat megy végbe – akár egyéni, akár társadalmi értelemben – a felhasználás oldalán is. Ahogy az internethasználat fokozatosan kiterjed mindazon területekre, amelyek a hagyományosabb kommunikációs formáknak is válfajait képezték, úgy válik egyre hangsúlyosabbá a kérdés, magukon az internethasználókon belül milyen differenciálódás fedezhető fel e lehetőségek kiaknázása tekintetében. Az elterjedéshez kapcsolódó „külső expanzió” után hogyan zajlik a folyamat intenzív kiterjedését vagy elmé-

lyülését jellemző „belső expanzió”? Milyen alapirányok körvonalazódnak a felhasználásban, és mennyire homogén vagy heterogén e tekintetben az internetezők tábora? Mekkora szerepet játszanak e tekintetben az erőforrások társadalmi különbségei, illetve másik oldalról a technika kezelésében való jártasság, a kezdő vagy haladó szint a szóban forgó tanulási folyamat különböző lépcsőfokain?

Ilyen és hasonló kérdésekre kerestünk választ, amikor – immár az internet-felhasználókon belül vizsgálódva – a használat és igénykielégítés konkrét gyakorlatát, az egyes lehetőségek elterjedtségét, az ezek alapján tágabban körvonalazódó funkcionális válfajok tartalmát és a mögöttük meghúzódó szocio-kulturális és használati jellegzetességeket tettük elemzés tárgyává.

A szóban forgó vizsgálódás alapja az internethasználattal részletesebben foglalkozó kérdőívblokk két kérdéssorozata volt. Az első rövidebb kérdéssor néhány általánosabb felhasználási módot foglalt magába, majd a második hosszabb itemlista már 20 specifikusabb lehetőségre terjedt ki az előzőekből említett területekről. Az alábbi 2. táblázat e két vonatkozásra bontva tekinti át az egyes használati irányok elterjedtségének fokát, a leggyakoribbaktól az egyelőre ritka alkalmazások felé haladva. Hogy a folyamat valóságos társadalmi extenzitásáról is képet alkothassunk, az internethasználó, felnőtt (18 éven felüli) népesség mellett az első oszlopban a teljes felnőtt népességre vonatkozó adatokat is feltüntettük. Emellett – még a későbbi globálisabb elemzés előtt – az internethasználókon belüli iskolázottsági csoportok szerint is jellemezzük az egyes használati irányok szocio-kulturális profilját.

Az értelmezés szempontjából szükséges jelezni, hogy a táblázatban közölt adatok a használók körét két szempontból is igen szélesen értelmezik. (2. táblázat) Részben mindenkit bevon, aki bármilyen (akár egész ritka) gyakorisággal használni szokta az internetet, és ugyanilyen tág értelmezés vonatkozik az egyes konkrét felhasználási irányokra is. Az adatok alapján véve inkább potenciális kihasználást jeleznek – ha az effektív, többé-kevésbé rendszeres gyakorlatról van szó, ezeknél némiképp alacsonyabb arányokkal kell számolnunk, miként azt előzőekben bemutattuk a rendszeres otthoni internet-használat példáján.

2. táblázat. *Internethasználati szokások – általános és specifikus felhasználási módok elterjedtsége a teljes és az internetet használó népességen, illetve különböző iskolázottsági csoportokon belül (%)*

Általános válfajok	Teljes felnőtt népesség	Internetet használó felnőtt népesség	Max. szakm. végz.	Közép-iskolai végz.	Diplo- más
			internetezők		
Információk beszerzése	20	92	82	94	96
Levelezés (e-mail)	15	70	49	77	75
Vélemény-csere, „csettelés”	9	40	44	44	32
Specifikus felhasználási módok					
Keresőprogramok használata	15	71	57	76	74
Szakmai tanulmányok, folyóiratcikkek olvasása	13	60	45	61	69
(Online) újságolvasás	11	52	42	53	59
Oktatási anyagok használata, letöltése	11	51	37	58	52
Szabadidős információk (mozi, tévé stb.)	11	50	47	57	43
Szórakoztató, magazinjellegű információk	10	48	46	54	42
Technikai, tudományos újdonságok	9	41	30	44	48
Zenehallgatás, -letöltés	9	40	50	43	33
Szabad számítógépes programok, filmek, képek letöltése	8	38	44	42	34
Aktuális politikai információk	8	36	25	35	46
Munkalehetőségek, állásinformációk	8	35	31	42	33
Vásárlással, árakkal kapcsolatos információk	7	32	24	32	41
Internetes online játékok, csevegés	6	29	32	34	24
Gazdasági, tőzsdei információk	6	25	14	23	42
Helyi önkormányzat weboldala	4	17	14	11	43
Banki ügyintézés	3	15	7	15	27
Hivatali ügyintézés (pl. APEH)	3	15	10	14	24
Rendelés, foglalás (pl. vonatjegy, szálloda, koncert)	3	14	9	13	26
Pártok weboldala	2	11	6	7	26
A kormány weboldala	2	11	5	9	24
N	1507	329	75	149	105

Megjegyzés: Mind az általános, mind a specifikus felhasználási módokon belül az elterjedtség sorrendjében. Az itt közölt adatok az áttekinthetőség érdekében mindkét esetben eltekintenek a használat gyakoriságára vonatkozó részletesebb információktól.

Ahogy az általános felhasználási irányok között is az információk beszerzése áll (az internetezők közt gyakorlatilag teljes körűen) az első helyen, úgy a konkrét felhasználások közt is az informatív irányok – keresőprogramok, szakmai, oktatási alkalmazások, újságolvasás – dominálnak. Ez részben ezen alkalmazásoknak korai meglétével, részben az internet korai használójának – a mai „haladó felhasználóknak” a társadalmi összetételével, magas iskolázottsági-kulturális szintjével függ össze. Ahogy a 2. táblázat jobboldali panelje is jelzi, az ilyen típusú tevékenységek az eleve iskolázottabb internetezőkön belül is inkább a magasabb kulturális szinthez kapcsolódnak, ebben a körben pedig az említett alkalmazások a kifejezetten kultivált felhasználási irányokhoz számítanak.

A sorban következő mezőnyt nagyrészt a szabadidő-felhasználással, illetve a társas kapcsolatokkal, együttes időtöltéssel összefüggő alkalmazások (mint a szabadidős, szórakoztató programok, zenehallgatás, -letöltés, illetve a véleménycsere, internetes „csevegés”) alkotják. Ezek valamivel később indultak terjedésnek, és mint az iskolázottsági összefüggések mutatják (különösen jellegzetes erre vonatkozóan a zenehallgatás sora), inkább az alacsonyabb kulturális szintek felé találtak utat. További elemzéseink újabb információkkal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy ez egyes alkalmazási válfajok elterjedtségi profilja vajon hosszabb távon is fennmarad-e.

Arra vonatkozóan viszont egyelőre csak a kérdéseket lehet megfogalmazni, hogy az olyan *e-commerce* jellegű gyakorlati alkalmazások, mint az áruvásárlás, rendelés, foglalás, vagy az elektronikus banki és hivatalos ügyintézés jelenlegi alacsony szintje mennyire magyarázható ezek viszonylag későbbi megjelenésének és mennyire ezek sajátos hazai problémáival (akár e technikák kiépítettsége és költségük, akár az alkalmazási biztonság vagy a szükséges készségek megléte szempontjából). Akármelyik oldalról keressük is a magyarázatot, az mindenképpen elgondolkodtató, hogy a közéleti-politikai bekapcsolódáshoz fűződő felhasználási módok egyaránt a mezőny végén, igen alacsony gyakorisági mutatókkal foglalnak helyet. Ezen belül a települési önkormányzatok honlapjai még valamelyest látogatottabbnak mondhatók – e mögött nyilván jelentős szóródás húzódik meg a lokális viszonyok függvényében – noha az egészében alacsony elterjedtséget figyelembe véve, igazán átütő igénybe vételről sehol nem beszélhetünk. Az *e-government* mérsékelt hazai térhódítása azért is figyelmet érdemel, mivel az internet-kultúra kezdeti periódusában sokan éppen a participáció, a demokratikus bekapcsolódás megélénkülését várták ettől az új kommunikációs eszköztől. Persze az itt átfogott formális platformok, hivatalos információs, kommunikációs csatornák kiépülése nem fedi le az internet e metszetének egészét, azonban mindenképp fontos része annak, mint ahogy e területre a

nemzetközi együttműködések is komoly programokat irányítanak. Az „új demokráciák” között, azokban az országokban, ahol talán az info-kommunikációs területen sikerült leginkább megközelíteni a nemzetközi élmezőnyt, többnyire az elektronikus kormányzat gyakorlata terén is komoly előrehaladás történt.

Az iskolázottsági lejtő ugyanakkor ez utóbbi (e-) vonatkozásokban mutatkozik a legmeredekebbnek. Lehetséges, hogy a terjedés kezdeti szakaszának velejárójáról van szó, amely a későbbiekben majd mérséklődik. Pillanatnyilag viszont az állapítható meg, hogy az elterjedéssel kapcsolatos digitális szakadékokhoz az alkalmazások spektrumát, mélységi kiaknázását illető „használati szakadékok” társulnak. Ezeknek a kvalitatív egyenlőtlenségnek a halványulása annál is kívánatosabb, mivel például az *e-government* megjelenésétől a participáció általános bővülésén keresztül sokan egyúttal az ezzel kapcsolatos hátrányok kiegyenlítését is remélték.

A felhasználási irányok funkcionális elkülönülését egzaktabban ragadhatjuk meg az alkalmazások belső szerveződésének körvonalazásával. A szóban forgó strukturális mintázat feltárását viszonylag egyszerűen végezhetjük el az olyan többváltozós technikák segítségével, mint a faktoranalízis. Bár a konkrét alakzatok kirajzolódása nyilvánvalóan nem független a bevont alapmutatóktól, az egyes válfajok lefedettségétől, és kisebb-nagyobb mértékben a konkrét technikák megválasztásától, részben elméleti megfontolások, részben más empirikus tapasztalatokkal való átfedések azonban nagymértékben alátámaszthatják az így létrejövő funkcionális tipológia érvényét.

A szóban forgó elemzésekbe a fenti 23 alkalmazási válfajt vontuk be (a három általánosabb felhasználási irány dőlt betűvel jelenik meg.) Az alábbi négyfaktoros megoldás – melynek alapjellegzetességeit az oszlopok élén álló faktorelnevezések jelzik – jól elkülönülő, tartalmilag jól értelmezhető komponensekre épül. (3. táblázat)

Mint ahogy az ilyen jellegű tipológiák esetében általában, itt is kulcskérdés az elkülönülő alakzatok tartalomhű megjelölése. Esetünkben nemcsak korábbi kezdeményekkel való egybecsengés jelent könnyebbséget, hanem bizonyos elméleti megfontolások figyelembe vétele is. Voltaképpen a kirajzolódó funkcionális válfajok mindegyike jól illeszkedik az elmúlt évtizedben kibontakozott (információs) társadalomkonceptiók egy-egy sajátos vonulatához.

3. táblázat. *Internethasználati szokások – funkcionális válfajok az internethasználó népességben belül – PCA-faktoranalízis, equamax-rotálás (faktorsúlyok)*

Felhasználási irányok	1. faktor „élmény”	2.faktor „tudás”	3.faktor „közügy”	4.faktor „high-tech”
Szabad számítógépes programok, filmek, képek letöltése	0,79			
Internetes online játékok, csevegés	0,78			
Zenehallgatás, -letöltés	0,77			
Szabadidős információk (mozi, tévé stb.)	0,63			
Szórakoztató, magazinjellegű információk	0,60			
<i>Vélemény-csere, „csetelés”</i>	0,56			
Vásárlással, árakkal kapcsolatos információk	0,48			0,41
Munkalehetőségek, állásinformációk	0,41			
<i>Információk beszerzése</i>		0,76		
Szakmai tanulmányok, folyóiratcikkek olvasása		0,75		
Keresőprogramok használata		0,68		
<i>Levelezés (e-mail)</i>		0,66		
Oktatási anyagok használata, letöltése		0,64		
(Online) újságolvasás		0,50	0,40	
Technikai, tudományos újdonságok		0,45		0,39
A kormány weboldala			0,83	
Pártok weboldala			0,81	
Helyi önkormányzat weboldala			0,66	
Aktuális politikai információk			0,61	
Banki ügyintézés				0,75
Rendelés, foglalás (pl. vonatjegy, szálloda, koncert)				0,71
Hivatali ügyintézés (pl. APEH)				0,66
Gazdasági, tőzsdei információk			0,40	0,51
Sajátérték (Eigen-value)	7,52	2,14	1,76	1,24
Magyarozott százalék	32,7%	9,3%	7,6%	5,4%

Ez talán a második „tudás”-komponens esetében a legnyilvánvalóbb, amely olyan információkeresési, -feldolgozási, tanulási elemeket foglal magába, amelyek a „tudástársadalom” elképzelések integráns részét képezik. De az „élmény” tényező esetében sem hiányoznak az ilyen előzmények, mindezek előtt az olyan elméleti perspektívák, mint a G. Schulze (1992) majd mások által koncipiált „élménytársadalom” a 20. század második felében ki-

bontakozó individualizálódási tendenciák, s a munka hagyományos szerepe helyén a szabadidős-társas önmegvalósítási minták fokozatos térhódítása jegyében. (Bár kétségtelenül nem mentes minden esetlegességtől az a tény, hogy e faktor az első helyet foglalja el a tényezők sorában, azonban mégsem tekinthető minden jelentőség nélkülinek, hogy végül is központi helyet foglal ebben a szerveződésben.) A „közügyek” fogalmának kiemelése ismét kézenfekvő – a korábbiakban említett participációs internetkultúra elképzeléseire gondolva – a faktorban foglalt politikai-közéleti informálódási, bekapcsolódási lehetőségek alapján. A négy közül minden bizonnyal az utolsó „high-tech” elnevezés a legkevésbé magától értetődő az ott összekapcsolódó praktikus (többnyire e-kereskedelem, illetve tranzakciós jellegű) felhasználási irányokat tekintve. Ami a címke választását végül is megerősítette, egyrészt az a tény volt, hogy ezek az alkalmazások a hazai terepen még meglehetősen újszerűnek tekinthetők, használatuk e novumok bizonyos technikai feltételeit, illetve az ezzel kapcsolatos pozitív beállítódást is feltételezi, másrészt pedig azok az – egyéb kutatásokból, illetve a jelen kutatás további összefüggéseiből származó – tapasztalatok, melyek szerint valóban létezik egy, a műszaki újdonságokra fókuszáló felhasználói szemlélet a digitális kultúra hazai világában.

Néhány további elméleti tipológia is abban a sorban említhető, mely a faktorok konceptualizálását megalapozta. Így a hazai kulturális-interakciós rétegződés korábbi vizsgálata több tudásstílus meglétét körvonalazta, melyek közül a „kognitív-instrumentális” a második és negyedik (ezen belül a kognitív elem inkább a második, az instrumentális a negyedik) faktorról mutat rokonságot, míg a „kapcsolatteremtő-önprezentációs” sok vonatkozásban társul az elsőként megjelenő „élmény” tényezőhöz. Ha kevésbé közvetlen is a kapcsolódás, de a hatalomközpontú „uralmi-reprezentatív” tudásstílus összefüggése feltételezhető a „közügy” motívumot kiemelő harmadik komponens politikai hangsúlyával.

Végül nem fölösleges megemlíteni azt a megfontolást sem, hogy a hagyományos (tömeg)kommunikációs megközelítések egy közkeletű funkcionális tipológiája a tájékoztatás, szórakoztatás, véleményképzés és művelődés megkülönböztetésen alapul, s ennek alapján a tényezők közül az elsővel és a másodikkal, de részben a harmadikkal is több-kevesebb megfelelés mutatható ki.

Az egyes komponensek tartalmának világosabb értelmezéséhez azok az elemzések is hozzájárulnak, melyeket a következőkben az egyes funkcionális válfajok szocio-kulturális hátterének, a magyarázó tényezők világosabb feltárása céljából végeztünk. Az itt és a továbbiakban alkalmazott Optimal Scaling kategoriális regresszióelemzés nemcsak a különböző jellegű (így alacsonyabb nominális és ordinális skálaszintű) ismérvek bevonásában nyújt segít-

séget, de a szokásosan alkalmazott sztenderdizált (béta) együttható mellett az „importance”-mutatót is rendelkezésre bocsátja az egyes tényezők globális (közvetlen és közvetett) szerepének megragadása céljából. Az 1. modell a magyarázó tényezők között nemcsak az általánosan alkalmazott társadalmi-demográfiai tényezőket vonja be, hanem az erőforrás-tényezők sorában a kulturális (iskolázottság) mellett az anyagi helyzet és a kapcsolati erőforrásokkal való rendelkezés átfogó mutatóit is.³ (Az elemzés a magyarázandó változók szerepét betöltő funkcionális komponenseket – a megfelelő szókörök kialakítása után – ötfokú skálákba tömörítve kezelte.) A 4. táblázat celláiban csak a statisztikailag szignifikáns összefüggéseket mutatjuk be, a különösen figyelemre méltóakat pedig dőlt betűvel kiemeltük.

4. táblázat. Az internethasználat funkcionális válfajait magyarázó tényezők – az internetezők körében (1. modell)

	1. faktor „élmény”		2. faktor „tudás”		3. faktor „közügy”		4. faktor „high-tech”	
	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.
Iskolai végzettség	-0,16	0,14	0,27	0,45	0,18	0,24		
Anyagi helyzet	0,23	0,13	0,11	0,09	-0,11	0,06	0,18	0,27
Network-erőforrások	-0,11	0,05	0,16	0,20	0,10	0,08	-0,18	0,19
Politikai érdeklődés					0,32	0,59	-0,11	0,00
Településtípus (Bp.: -)	-0,13	0,05	-0,15	0,18			-0,21	0,27
Életkor	-0,40	0,58	-0,13	0,06			0,15	0,19
Nem (férfi: -)	-0,11	0,06						
R ²	0,25		0,15		0,19		0,15	

Megjegyzés: Optimal Scaling – kategoriális regresszióelemzés, (szignifikáns) standardizált együtthatók és importance-értékek. N=325.

A magyarázó változók között az iskolai végzettség, a politikai érdeklődés (önbesorolás), az életkor és a településtípus mutatói négy-négy fokú skálán alapulnak (az iskolázottság és a politikai érdeklődés esetében az alacsonytól a magas szint, az életkor esetében a fiataloktól az idősek, a településtípusnál a fővárostól a községek felé haladva). Az anyagi helyzet mutatója a háztartás tartós fogyasztási javai, a network-erőforrásoké a felvétel három network-blokkjának együttese alapján képzett öt-öt-fokú index (mindkét esetben az alacsonytól a magas szint felé haladva). A nem esetében a férfiakhoz kapcsolódik a negatív, a nőkhez a pozitív előjel.

³ Az anyagi helyzet indexe részben a háztartás tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságára, részben bizonyos megtakarítási mutatókra, illetve korszerű pénzügyi formák (bankkártya stb.) alkalmazására épül. A kapcsolathálózati erőforrások indexe részben – névgenerátoros technika alapján – különböző szituációkban igénybe vehető kapcsolatok, részben egyesületekben, klubokban való tagságok, végül harmadik komponensként – kifejezettebben politikai jelleggel – különböző pártállású személyekkel meglévő ismeretségek kiterjedtségén alapul.

Az ilyen szempontból kevésbé kontúros utolsó tényező kivételével, valamennyi funkcionális válfaj esetében pregnánsan kiválik egy-egy magyarázó ismérv. Az internet-kultúrát „klasszikusan” megjelenítő „tudás” tényezője mögött mindenek előtt a kulturális erőforrások állnak, figyelemre méltó azonban, hogy ez esetben valamennyi erőforrás (így az anyagi és társadalmi tőke mutatói), és a centrum-periféria viszonyokat ugyancsak leképező településtípus is egy irányban hat. Ez a tudáscélú – és esetenként további kulturális előnyöket generáló – felhasználási válfaj az, ahol az előzőekben említett használati szakadék leginkább ráakódhat a hozzájutással kapcsolatos digitális szakadékra, és alakulhatnak ki ezzel kapcsolatban további szocio-kulturális egyenlőtlenségek.

Az „élmény” válfaja esetében egy demográfiai tényező, az életkor szerepe emelkedik ki. Bár elsőre kézenfekvőnek tűnik az ifjúsági szubkultúrához kapcsolódó értelmezés, mégsem egyértelmű, hogy ezen belül mekkora jelentőséget tulajdonítsunk az életciklus-beli és a generációs hovatartozásnak, illetve magához az internethasználathoz fűződő készségek kialakulásának. Valójában feltételezhető – noha az idősebb generációra vonatkozó korábbi hasonló kohorsz-adatok híján egyértelműen nem bizonyítható –, hogy nemzedékek közti kulturális-kommunikációs profilbeli átalakulások (mint például a – képletesen szólva – „plázakultúrának” nevezett életstílus-szindróma előtérbe kerülése) is szerepet játszhatnak. A készségek technikai elsajátításának mozzanatára, a „kezdő” vagy „haladó” felhasználói státuszról fakadó eltérés szerepére a későbbiekben még visszatérünk.

A szóban forgó komponens értelmezésekor figyelmet érdemel továbbá a különböző erőforrások eltérő befolyása. Amíg az anyagi szinttel pozitív, a kulturális nivóval negatív a kapcsolat, önmagában is jelezve e funkcionális válfaj inkább „könnyű” jellegét az előbbi „komolyabb” profilú dimenzióval szemben.

A „közügy” elnevezésű funkcionális válfaj – nem meglepő módon – a politikai érdeklődés mozzanatához kapcsolódik kifejezetten a magyarázó tényezők sorában. Már kevésbé magától értetődő, hogy az előző komponenssel ellenkező módon itt az erőforrások közül az anyagi helyzet negatív, a kulturális szint pozitív szerepet játszik – egyfajta posztmaterális jellegre utalva (az inkább materialisztikus előbbi szindrómával szemben).

A „high-tech” címkéhez kapcsolt utolsó dimenzió szocio-kulturális profilját több tényező együttesen rajzolja ki. Az alapvetően kedvező erőforráspozíció az anyagi szinthez és a (fő)városi lakóhelyhez kapcsolódik – a szóban forgó innovatív alkalmazások igénybe vétele valóban feltételez bizonyos háttérrel, illetve (a településtípushoz is kötődő) infrastrukturális felszereltséget. E komponensen magas értékkel rendelkező személyek az internetezők

egészeben fiatal népességén belül a viszonylag idősebb korcsoporthoz tartoznak, politikailag kevésbé érdeklődők és a network-mutatón elfoglalt érték alapján az informális kapcsolatok iránt is kevésbé mutatnak fogékonyságot. Úgy tűnik, ez az a szindróma, ahol az online kapcsolat – legyen az személyes vagy pusztán technikai – pótolja az offline nexusokat. Egészeben véve a műszaki értelmiséghez közel álló habitus rajzolódik ki (melyet – a részletesebb adatok szerint – a munkahely ágazati hovatartozása is inkább az ipari/termelő, mint a kulturális szférához kapcsol).

Az előbb említett kapcsolathálózati tényező szerepe az „élmény” válfaj esetében is sajátos. Jóllehet az itt megjelenő internetes tevékenységek tipikusan társas fókuszúak, az e dimenzió magas értékkel szereplő személyek az átlagosnál kevesebb személyes kapcsolattal rendelkeznek. Az összefüggések arra utalnak, az internet itt egyfajta kompenzatív szerepet játszik, ahhoz hasonlóan, ahogy a hagyományos tömegkommunikáció szórakoztató funkciójához is több interpretátor kapcsolt bizonyos eszképpista jelleget, a valós élet vesztes pozícióiból egyfajta fiktív realitáshoz való menekülés jegyében.

7.2. Funkcionális válfajok és az internethasználat körülményei

Mindezedig figyelmen kívül hagytuk azt, hogy az internethasználat módja, technikai és készségbeli feltételei hogyan befolyásolják a használat funkcionális jellegzetességeit. A következőkben ezt vizsgáljuk, amikor is az internethasználat néhány általános mutatóját vonjuk be az újabb magyarázó modellekbe.

A „használat jellege” index az internetezőket három – nagyjából egyenlő méretű – csoportra osztja az internetezés rendszeressége és a hozzáférési lehetőség alapján. Az alkalmi használók közé – függetlenül a használat helyétől – a hálót hetente legfeljebb egyszer-kétszer igénybe vevők tartoznak. A rendszeres használók egyik csoportját a csak munkahelyen, illetve iskolában vagy más színhelyen (teleház, könyvtár, internet-kávézó, esetleg ismerősnél) internetezők alkotják, míg a másik csoport tagjai otthoni elérhetőséggel is rendelkeznek. A „használat intenzitása” index pusztán az igénybevétel gyakoriságára koncentrálva tesz megkülönböztetést az internetezőkön belül. Végül pedig egy olyan mutatót is alkalmaztunk, amely a szerint különböztet meg „kezdőket” és „haladókat”, hogy mióta – kevesebb mint egy éve, egy-két éve vagy inkább ennél régebben – használják az internetet. Az 5. táblázatban bemutatott 2. modellben az előzőekben használt magyarázó változók mellé már ez utóbbi három specifikus változót is bevontuk (ld. dőlt betűvel szedve).

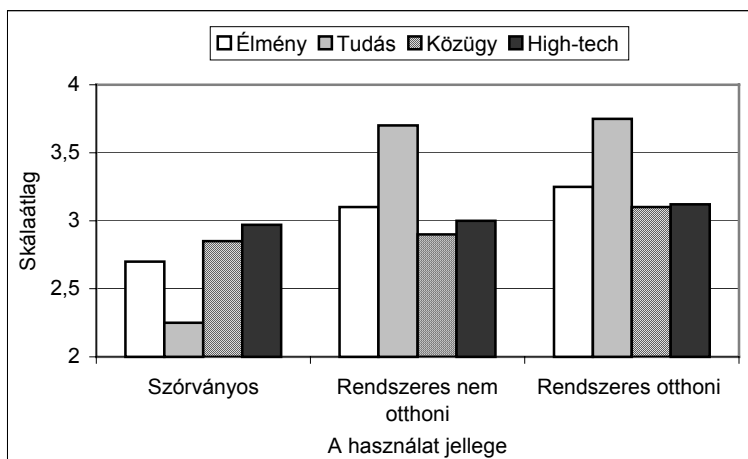
5. táblázat. Az internethasználat funkcionális válfajait magyarázó tényezők, internethasználati indikátorok (használati mód és intenzitás) bevonásával (2. modell)

	1. faktor „élmény”		2. faktor „tudás”		3. faktor „közügy”		4. faktor „high-tech”	
	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.	Béta	Imp.
Iskolai végzettség	-0,18	0,12	0,15	0,08	0,26	0,26	0,10	0,04
Anyagi helyzet	0,18	0,08			0,07	0,04	0,20	0,29
Network-erőforrások	-0,14	0,04	0,12	0,05				
Politikai érdeklődés	0,				0,41	0,68		
Településtípus (Bp.: -)							-0,21	0,33
Életkor	-0,41	0,54			0,07	0,06	0,07	0,04
Nem (férfi: -)							-0,07	0,03
Használat jellege	0,21	0,17	0,53	0,67			0,10	0,11
Használati intenzitás			0,07	0,07	0,08	0,03	0,10	0,11
A használó „kezdő vagy haladó”			0,15	0,09				
R ²	0,26		0,49		0,22		0,15	

Megjegyzés: Optimal Scaling – kategoriális regresszióelemzés, (szignifikáns) standardizált együttíthatók és importance-értékek. N=258.

Az internethasználati tényezők bevonása a „tudás” komponensnél idézte elő a legnagyobb változást. Erre utal mind az összmagyarázat értékének jelentős emelkedése, mind a használati jelleg változójának előtérbe kerülése. Ehhez járul még a két másik specifikus tényező hasonló hatása. Az erőforrás-tényezők valamelyest háttérbe szorulnak, jelezve, hogy alapjában a használat körülményeinek befolyásolásán keresztül fejtik ki hatásukat a használat minőségi jellemzőire. A klasszikus tudásközpontú internetezés az tehát, amelyet leginkább érint a hozzájutás feltételeinek kedvező vagy kedvezőtlen volta, rendszeres vagy alkalmi jellege, illetve a használat „kezdő vagy haladó” voltával kapcsolatos időtényező. Bár ez utóbbi összefüggést úgy is értelmezhetjük, hogy idővel – a kellő készségek kialakulásával – a felhasználók jellemzően a „komoly” internetezés felé mozdulnak majd el, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azon lehetőség esetleges érvényesülését sem, hogy az internet törzshasználóit kezdetben inkább jellemezte a klasszikus internetkultúra iránti fogékonyság, amit aztán a későbbiekben (a tartalmak átalakulásától, a kommerciális mozzanatok előtérbe kerülésétől sem függetlenül) egyfajta „felhígulás” követett a később belépők bizonyos eltolódásával az „élmény-internet” alkalmazások irányában.

6. ábra. Az internethasználat jellegének összefüggése a négy funkcionális dimenzióval

A használat jellege és a használati intenzitás minden válfaj esetében hasonló irányba mutat. Nem érdektelen azonban részletesebben is megfigyelni, hogy mennyiben jelenik itt meg a használat intenzitása, alkalmi vagy rendszeres mivolta, és mennyiben az a körülmény, hogy az otthoni internetezési lehetőség is rendelkezésre áll vagy sem. A következő 6. ábra a négy funkcionális válfajt e tekintetben hasonlítja össze egymással.

Az ábráról jól leolvasható, hogy a használat intenzitása, szórványos vagy rendszeres jellege minden egyes válfajt tekintve nagyobb befolyásolt gyakorol, mint az utóbbiakon belül a használat otthoni vagy nem otthoni jellege. Persze ehhez mindjárt hozzá kell tenni: (mint az majd a további elemzésekből kiderül) az, hogy ki válik rendszeres vagy alkalmi felhasználóvá, jelentősen függ attól, hogy van-e otthon internetezési lehetőség vagy sem.

Az utóbbi összefüggésben további kérdés az igénybe vétel technikai feltételeinek hatása. Bár a szélessávú internetezés az otthoni felhasználáson belül nemzetközi összevetésben is számottevően fejlődött, a vizsgálat adatai szerint ez még mindig az otthoni felhasználóknak csak mintegy negyedét érinti. Az „élmény” és a „tudás” válfajra vonatkozóan megvizsgáltuk a szélessávú hozzáférés befolyását. (6. táblázat)

6. táblázat. Az internethasználat két funkcionális válfaját magyarázó tényezők, az otthoni hozzáférés technikai szintjének bevonásával (3. modell)

	1. faktor „élmény”		2. faktor „tudás”	
	Béta	Imp.	Béta	Imp.
Iskolai végzettség	-0,12	0,06	0,31	0,07
Anyagi helyzet	0,24	0,10	-0,15	0,08
Településtípus (Bp.: -)			-0,09	0,05
Életkor	-0,40	0,54	-0,30	0,43
Nem (férfi: -)				
Az otthoni használat szélessávú-e	0,27	0,27	0,10	0,07
R ²	0,30		0,19	

Megjegyzés: Optimal Scaling – kategoriális regresszióelemzés, (szignifikáns) standardizált együtthatók és importance-értékek. N=162.

Bár az összefüggés mindkét vonatkozásban pozitív, jóval erőteljesebb ez az „élmény-”, mint a „tudáshangsúlyú” felhasználás tekintetében. Valóban, az előbbi esetben ez a technikai feltétel több alkalmazásnál játszik közvetlen szerepet (így különféle letöltések, zenehallgatás, tévéműsorok és filmek megtekintése, vagy akár az online csetelés megvalósíthatóságát illetően), mint amennyire az utóbbi esetben tipikus. Itt is felvetődik ugyanakkor az a lehetőség, hogy az utóbbi időben belépő otthoni felhasználók egy részét eleve az előbbi típusú (szélessávú) alkalmazások vonzották – s ennek kapcsán vetődik fel ismét a kérdés, vajon mennyire tevődik át idővel ez a fajta érdeklődés a „tudásjellegű” alkalmazások irányába.

8. Összefoglalás

Az internethasználat terjedésével egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a hozzáférésebeli egyenlőtlenségek mellett a használati különbségek szerinti digitális egyenlőtlenségek is. Bár Magyarország a diffúziós folyamat kezdetén jár, célszerű figyelmet fordítanunk az ún. „second-level” típusú, másodszintű egyenlőtlenségeknek.

Az internethasználók körének fokozatos bővülése lehetőséget nyújt arra, hogy az elterjedés ütemére, a felhasználók körére és ennek rétegspecifikumaira irányuló alapvetően mennyiségi megközelítés mellett, ezúttal a használat jellegére, módjára, a felhasználás válfajaira irányuló kvalitatívabb elemzé-

sek is teret nyerjenek. Erre az eszközben rejlő lehetőségek bővülő kiaknázása maga is ösztönöz.

Ahogy az általános felhasználási irányok között is az információk beszerzése áll (az internetezők közt gyakorlatilag teljes körűen) az első helyen, úgy a konkrét felhasználások közt is az informatív irányok – keresőprogramok, szakmai, oktatási alkalmazások, újságolvasás – dominálnak. Az ilyen típusú tevékenységek az internetezőkön belül is inkább a magasabb kulturális szinttel jellemezhető felhasználók csoportjához kapcsolódnak. A sorban nagyrészt a szabadidő-felhasználással, illetve a társas kapcsolatokkal, együttes időöltéssel összefüggő alkalmazások (mint pl. a szabadidős, szórakoztató programok, zenehallgatás, -letöltés, illetve a véleménycseré, internetes „csevegés”) következnek. Az olyan „e-commerce” jellegű gyakorlati alkalmazások, mint az áruvásárlás, rendelés, foglalás, vagy az elektronikus banki és hivatalos ügyintézés jelenlegi alacsony szintje mellett a közéleti-politikai bekapcsolódáshoz fűződő (*e-government*) felhasználási módok a mezőny végén, igen alacsony gyakorisági mutatókkal helyezkednek el. A felhasználást jellemző iskolázottsági lejtő ez utóbbi vonatkozásokban a legmeredekebb. Az elterjedéssel kapcsolatos digitális szakadékokhoz az alkalmazások spektrumát, mélységi kiaknázását illető „használati szakadékok” társulnak.

A szerkezetfeltáró elemzések a funkcionális válfajok négy jellegzetesen eltérő komponensét körvonalazták: a „tudás-”, az „élmény-”, a „közügy”- és a „high-tech” hangsúlyú felhasználási orientációt. Az internet-kultúrát „klaszszikusan” megjelenítő „tudás” tényezője mögött mindennek előtt a kulturális erőforrások állnak. Figyelemre méltó azonban, hogy ez esetben valamennyi erőforrás (így az anyagi és társadalmi tőke mutatói), és a centrum-periféria viszonyokat ugyancsak leképező településtípus is egy irányban hat. Ez a tudáscélú – és esetenként további kulturális előnyöket generáló – felhasználási válfaj az, ahol a használati szakadék leginkább megosztja a már internet-használó népességet, és amelynek mentén a hozzájárásra ráakadó további szocio-kulturális egyenlőtlenségek alakulnak ki.

Az internethasználat körülményeire is kiterjedő elemzés ugyancsak arra utal, hogy a klasszikus „tudásközpontú” internetezést érinti leginkább a hozzájárulás feltételeinek kedvező vagy kedvezőtlen volta, rendszeres vagy alkalmi jellege, illetve a használat „kezdő vagy haladó” volta. Az otthoni szélesávú internet-hozzáférés elsősorban az élményhangsúlyú felhasználással kapcsolódik össze.

Az elterjedtség jelenlegi szintjén az internethasználat a hagyományos elektronikus média mérsékeltebb használatával jár együtt. Ezzel szemben pozitív összefüggés található a hagyományos hírfogyasztás és a nyomtatott sajtó, a napilapok olvasása tekintetében. Összességében az internetezők jelen-

legi köre intenzív hírfogyasztónak mondható, de ez különbözőképpen kapcsolódik az egyes funkcionális válfajokhoz az általános kommunikációs orientációk eltérései alapján.

Az internethasználókra vonatkozó további elemzések szerint a hagyományos média körén belül maradó tájékozódás elsősorban a (viszonylag) idősebb korcsoportokat jellemzi. Számukra a megjelenő új eszköz csak kiegészítő szerepet játszik (nem annyira a tájékozódási funkciók jegyében). A „kereső” típusú internetes tájékozódást az információhoz való szelektívebb viszony jellemzi, ez minden vonatkozásban a felhasználók kedvezőbb erőforrási pozíciójával jár együtt.

Mindenek előtt a „közügy”-fókuszhoz kapcsolódó felhasználás esetében jelentkezik az internethasználat véleményirányításban betöltött szerepe. Az internethasználat, véleményirányítás és politikai aktivitás összefüggései további elemzéseket igényelnek, az azonban az eddigiekből is kiderül, hogy bizonyos funkcionális válfajok jelentős szerepet játszanak ezekben a folyamatokban. Megjelenik ugyanakkor egy – elsősorban az „élmény-internet”-hez kapcsolódó – a közügyektől távolító orientáció is.

IRODALOM

- Bell, D. 1973: *The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting*. New York: Basic.
- Bourdieu, P. 1983: *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*. (Kreckel, R. Hrsg.: *Soziale Ungleichheiten*. Göttingen: *Soziale Welt Sonderband 2*.)
- Castells, M. 2000: *Materials for an exploratory theory of the network society*. *British Journal of Sociology*, Vol. 51, No. 1, (January/March 2000) 5–24. p.
- Dányi E. 2003: *A digitális szakadék fogalmának értelmezéséhez*. In: Z. Karvalics L. – Dessewffy T. szerk.: *Internet.hu: A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 1*. Budapest: Infonia-Aula. 61–78. p.
- DiMaggio, P. – E. Hargittai 2001: *From the ‘digital divide’ to digital inequality: studying internet use as penetration increases*. Working Paper, Ctr. for Arts Cult. Policy Studies, Princeton: Princeton Univ.
- Hüsing, T. – H. Selhofer 2002: *The Digital Divide Index – A measure of social inequalities in the adoption of ICT*. Paper presented at the IST 2002 Conference, Session „Bridging the Digital Divide”, Copenhagen, 4–6 November, 2002. www.empirica.com/empirica/publikationen/documents/Huesing_Selhofer_DDIX_2002.pdf
- Robinson, J. P. – P. DiMaggio – E. Hargittai 2003: *New social survey perspectives on the digital divide*. *IT&Society*, Vol. 1, (Issue 5 Summer) 1–22. p. <http://www.ITandSociety.org> (Megtekintve: 2004. márc. 29.)
- Schlamberger, N. 2003: *Measuring information society*. Paper presented at Technology Foresight Summit Budapest, 27–29 March, 2003.
- Schulze, G. 1992: *Die Erlebnisgesellschaft*. Frankfurt am Main: Campus.